

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ANGAŽOVANÁ OBRAZNOST V BILOVSKÉHO
KONCEPTUÁLNÍM KÁZÁNÍ NOVÝ CHERUBÍN

Vedoucí práce: Mgr. Marie Škarpová, Ph.D.

Autor práce: Michaela Císlerová

Studijní obor: Historie - Bohemistika

Ročník: 4.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 25. července 2013

.....
Michaela Císlarová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Marii Škarpové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, cenné rady a připomínky, vstřícnost a trpělivost.

Anotace

Předmětem práce je konceptuální kázání Nový Cherubín (1695), jehož autorem je významný představitel barokní homiletiky Bohumír Hynek Josef Bilovský (1659 - 1725). Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu obrazných pojmenování, která Bilovský využívá. Naším cílem je sledovat, jakou funkci má v Bilovského textu *conchetto* a obrazný způsob vyjadřování vůbec, a to zejména při textových strategiích konstituování ortodoxie katolictví a heterodoxie nekatolictví.

Annotation

The subject of this work is the conceptual sermon *The New Cherub* (1695), whose author is a prominent representative of baroque homiletics – Bohumír Hynek Josef Bilovský (1659 - 1725). The bachelor thesis focuses on the analysis of the conceptual imagery which Bilovský employs. The aim is to study the function of conceit and figurative language in Bilovsky's text, especially in regards to the textual strategies of constituting the orthodoxy of Catholicism and the heterodoxy of non-Catholicism.

Obsah

Úvod.....	7
1. Kázání, české kazatelství, koncept	9
<i>1.1 Kazatel v době baroka</i>	13
2. Bohumír Hynek Josef Bilovský (1659 – 1725)	14
3. Ignác z Loyoly a Tovaryšstvo Ježíšovo	16
4. Březnické kázání.....	20
<i>4.1 Obraz cherubína</i>	21
<i>4.2 O reformaci, Martinu Lutherovi a Janu Kalvínovi v kontextu se sv. Ignácem</i>	26
5. Bajka o lvu, králi zvířat.....	28
<i>5.1 Pravý cherub, andělské Tovaryšstvo</i>	29
<i>5.2 Bilovského výklad duchovního erbu sv. Ignáce I. H. S.</i>	30
6. SATIS! jako rámec kázání.....	34
7. Turecké nebezpečí	35
8. Závěrečné kazatelovo shrnutí	38
Závěr	39
Seznam použité literatury	41

Úvod

V centru zájmu této práce je konceptuální barokní kázání s názvem Nový cherubín léta 1491 od Boha všemohúcího stvořený ... to jest Svatý Ignatius z Lojoly (1695), jehož autorem je Bohumír Hynek Josef Bilovský. Nevycházíme ze starého tisku, nýbrž z edičního zpřístupnění tohoto kázání v publikaci Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, kterou edičně připravil Miloš Sládek.

Cílem této práce je analýza obrazných vyjádření, která B. H. J. Bilovský užívá ve svém kázání. Jaká je jejich funkce v rámci konceptuální formy textu, jejich symbolický význam v kontextu s osobou sv. Ignáce z Loyoly a jaký mají vliv při zdůrazňování významu katolictví a snahy o potírání nekatolictví.

V úvodní kapitole se budu věnovat vymezení žánru kázání a jeho členění. Dále se zaměřím na kazatelství na českém území od jeho počátků do doby barokní a pomocí odborné literatury budu definovat, co v kazatelství představuje koncept a jaký je jeho původ. Následná podkapitola pak ve stručnosti přiblíží profil barokního kazatele a možnosti, které se mu v dané době nabízely při konstituování promluvy. Následně bude zmíněn životopis a dílo autora pro nás stěžejního kázání, B. H. J. Bilovského.

S ohledem na to, že Bilovský zaměřil svou promluvu na oslavu svatého Ignáce z Loyoly, bude se další kapitola věnovat právě jemu. Konkrétně se zaměří na původ osoby Iniga Lópeze de Loyoly, jeho životem před tím, než se stal Ignácem, a co jej přivedlo k tomu, že se stal silně věřícím katolíkem. Bilovský v kázání zmiňuje životní události, které Ignáce přivedly k tomuto obratu, proto je potřeba je v této části zmínit. V této kapitole budou zároveň připomenuty počátky řádu Tovaryšstva Ježíšova, jehož je Ignác zakladatelem.

Další část práce bude zaměřena na sám text březnického kázání. První kapitola této části se bude věnovat úvodu textu, respektive v první řadě jeho úvodní větě. Zde nás bude zajímat slovo "cherubín", které je i v samém názvu kázání. Je pro jeho text stěžejní, jelikož právě na něm je v duchu concetta vystavěno a celým textem prochází. Pokusím se vysvětlit, jaký byl dobový symbolický významový potenciál obrazu cherubína, v jakých kontextech se užíval. V této kapitole se také zaměřím i na obrazná vyjádření, která Bilovský používá pro sv. Ignáce z Loyoly a Tovaryšstva Ježíšova v souvislosti s cherubínem, resp. anděly vůbec.

Následující kapitola bude věnována obrazným pojmenováním, která Bilovský používá pro Luthera a Kalvína. Bude připomenut nezbytný historický kontext, tedy reformace, hlavní názory a myšlenky učení Martina Luthera a Jana Kalvína. V této souvislosti se pokusím vysvětlit, proč má Bilovský na Luthera takto vyhraněně negativní názor a do jaké souvislosti s Ignácem z Loyoly Bilovský oba náboženské reformátory v daném kázání dává.

Další kapitola se zaměří na exemplum, které Bilovský užil v textu svého kázání. Nejprve připomenou definici exempla, formu, ve které jej kazatel použil, a stručně shrnu obsah příběhu tohoto exempla. Dále pak na to, z jakého důvodu ho vlastně Bilovský zvolil, čeho tím chtěl docílit a jak souvisí s hlavním tématem kázání, tj. se sv. Ignácem.

Na závěr této části bude navazovat podkapitola, ve které se rozvine Bilovského úvaha o vlastnostech pravého cherubína a andělů.

S tím souvisí kapitola, ve které se budu věnovat kazatelově výkladu písmen I. H. S., tedy duchovního erbu sv. Ignáce, a následně významu, který mají tyto tři litery pro Tovaryšstvo Ježíšovo. Následující kapitola se bude věnovat „ohraničení“ úvodu a závěru kazatelovy promluvy, a sice pomocí slova "satis".

Další kapitola se zaměří na Bilovským zmiňovanou osmanskou hrozbu. V tomto kontextu bude představeno dobové vnímání Turka očima lidu a církve. Zmíněn bude rovněž názor Martina Luthera na turecké nebezpečí a samozřejmě souvislosti tohoto wittenberského reformátora a turecké invaze v rámci textu kázání Bilovského.

Závěrečná část se soustředí na kazatelovo shrnutí a výzvu k posluchačům.

1. Kázání, české kazatelství, koncept

Kázání je možno definovat coby „*duchovní řeč, která si klade za cíl působit na morálku, náboženské vědomí a vzdělání určitého okruhu posluchačů. V širším křesťanském pojetí je kázání jednou z podstatných součástí bohoslužby, je to veřejné zvěstování a výklad božího slova. V užším vymezení duchovní řeč, která nejen vykládá, ale i mnohostranně rozvíjí slova Písma, přičemž užívá samostatnou logickou konstrukci.*“¹

Kupříkladu Jan Amos Komenský popsal kompozici kázání ve spise Zpráva a naučení o kazatelství z roku 1651. Obecně je možné říci, že je kazatel povinován ve své promluvě učít člověka cestě boží, vysvětlovat mu tajemství víry, nabádat jej k dobru a oproti tomu ve špatnostech trestat. Každé kázání by mělo mít šest částí:

- I. Exordium
- II. Propositio
- III. Partitio
- IV. Declaratio
- V. Demonstratio
- VI. Applicatio
- VII. Conclusio, epilogus

Jinak řečeno jsou tři hlavní části kázání, a sice:

- I. Exordium (přístup), tj. začátek kázání
- II. Tractatio textus, která obsahuje:
 1. Propositio, tedy krátké oznámení, o čem z přítomného textu bude kazatel hovořit; mělo by být stručné a jednoduché, aby si ho posluchač snadno zapamatoval a pochopil jeho význam.
 2. Partitio neboli rozložení, také nazýváno *distributio*. Pokud je částí mnoho, matou nejen kazatele, ale i posluchače. Přílišná rozdrobenost promluvy také nedává kazateli možnost, aby projevil dostatečnou horlivost. Je důležité zachování kompozice, části by měly být řazeny systematicky, podle určitého pořádku.
 3. Declaratio, tj. vyložení smyslů.

1 SLÁDEK, Miloš, „Kázání“, in MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef a kol., Encyklopedie literárních žánrů, Praha; Litomyšl, Paseka, 2004, s. 295.

4. Demonstratio et amplificatio. Demonstratio je jakési utvrzení toho, co již bylo řečeno a vysvětleno, tedy že smysl slov, která kazatel pronesl, je právě ten a žádný jiný. Takováto potvrzení čerpá kazatel z textu, z jiných podobných částí Písma, a to ať již ze Starého či z Nového zákona, z katechismu, z příkladu či z podobenství.
5. Applicatio je text vysvětlený posluchačům za účelem obrácení. Jedná se o zásadní oddíl kázání, který vyjasňuje užitek plynoucí ze slova božího. Jde konkrétně o ujištění v pravdě, odvrácení od bludu, zamilování ctnosti, nelibost k hříchu, potěšení v kříži a rozhorlení k modlitbám. Takováto aplikace je dvojitá, jednak na věci, jednak na osoby. Tato část je pro každé kázání a kazatele bezpodmínečná a nesmí být za žádnou cenu opomenuta.

III. Conclusio je závěrečná část kázání. Vede posluchače k tomu, aby kázání dobře užili. Tento závěr obsahuje stručné zopakování hlavních a důležitých slov, napomenutí a žádost k Bohu, aby on sám lid ve víře, lásce a naději vedl a vzdělával a k životu věčnému ve svém milosrdenství pomáhal.²

Zaměříme-li se na kazatelství na českém území, patrně můžeme jeho počátky hledat v souvislosti s působením a dílem sv. Cyrila a Metoděje. Několik samostatných kázání, která se věnují především sv. Ludmile a sv. Václavu, se dochovalo z 12. století. Význam pro české kazatelství mají také promluvy olomouckého biskupa Roberta, který se prostřednictvím svých kázání zasloužil o to, že se do Čech dostaly nové kazatelské proudy ovlivněné scholastikou. Od poloviny 14. století začalo kazatelství hrát důležitou roli v českém politickém i kulturním životě, jelikož skrze kázání bylo možné veřejně upozornit na nedostatky celé společnosti, panovníka a církev nevyjímaje.

Avšak skutečně významný impuls pro rozvoj homiletiky znamenal vynález knihtisku v 15. století, který umožnil tištěná vydání nejdůležitějších postil českého reformního náboženského hnutí. Důležité byly taktéž sbírky kázání z okolních zemí, a to jak pro protestanty, tak pro katolíky. České kazatelství se ve 2. polovině 16. století kromě problematiky hříchů a ctností zabývalo také otázkou výchovy dětí a vztahem vrchnosti a poddaným. Taktéž aktuální byla v homiletice kritika nedostatků soudobého

2 KOMENSKÝ, Jan Amos, „Zpráva a naučení o kazatelství“, in Dílo Jana Amose Komenského, 4, Zpráva a naučení o kazatelství, O poezi české; Dionysii Catonis Disticha moralia; Příklad Distichů; Žalmy; Nové písně některé; Žehnání kněze Jana Cyrilla; Písnička ku pohřbu Pavla Fabricia; Veršované modlitby z přídavek k Praxis pietatis .. , Praha, Academia, 1983, s. 70 - 81.

duchovenstva.³

V období baroka měla celá česká literatura poměrně složitou situaci. Politické a sociální změny, kterými v této době prošel středoevropský prostor, se poměrně zřetelně dotkly také zemí Koruny české. Pobělohorské události způsobily, že se od českého písemnictví oddělily další dvě části, které se následně vyvíjely samostatně. Byla to tvorba českých nekatolických exulantů v Německu a Polsku a stále více se rozrůstající tvorba ve slovenské oblasti, která původně navazovala na formy a tradice českého písemnictví, ale postupně se od nich odpoutávala.⁴

V české společnosti v období po Bílé hoře dlouhou dobu nebyly příhodné podmínky pro to, aby byly tištěny rozsáhlejší sbírky kázání. Katolíci na území Čech, stejně jako protestanti v exilu vydávali jednotlivá příležitostná kázání. Převážně se jednalo o pohřební řeči, v nichž se v období 40. – 70. let 17. století objevuje určitý vliv konceptuálního kazatelství.⁵

V 17. a 18. století se kazatelství jižní, západní a střední Evropy rozčlenilo na dva proudy či kazatelské školy, a sice proud humanistický, klasický či též ciceronský, a proud, který soudobí autoři označovali jako novou rétoriku. První kazatelská škola, tedy humanistická, se klonila ke starší tradici 16. století, kladla důraz na antické vzory, vyrovnanost v řečové výstavbě a používání prvků výzdoby. Primární pro takto orientované kazatele byla srozumitelnost promluvy a vzdělání posluchače v zásadních otázkách křesťanské víry. Oproti tomu umělecká či zábavná stránka kázání byla odsunuta do pozadí jejich snahy.

Proud takzvané nové rétoriky nebo též nového ostrovtipu, který bývá v novodobé literární historii označován pojmem konceptuální, naopak zdůrazňoval nedostatečnost antických vzorů. Takzvaný koncept neboli *conchetto* (= překvapivý nápad) byl při svém vzniku ovlivněn italskou milostnou lyrikou 14. a 15. století. Z té byl ve Španělsku během 16. století přenesen do duchovní poezie a náboženské rétoriky, odkud se pak rozšířil převážně zpět do Itálie a některých německých zemí, z nichž se od 60. let 17. století dostal také do Čech, kde byl až do 80. či 90. let 17. století v souvislosti s kazatelstvím chápán převážně coby komplikovaná forma homiletického důkazu.

3 MOCNÁ, D. - PETERKA, J. a kol., Encyklopedie literárních žánrů, s. 298 – 299.

4 ŠKARKA, Antonín, Půl tisíciletí českého písemnictví, Praha, Odeon, 1989, s. 234.

5 MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol., Encyklopedie literárních žánrů, s. 300.

Miloš Sládek uvádí, že italský teoretik rétoriky Emanuel Tesauro definoval koncept takto: „*Concetto je hluboká myšlenka božským duchem lehce naznačena, lidským důvtipem duchaplně objevena (vyjádřena) a potvrzena výrokem nějakého duchovního spisovatele*“.⁶ Konstrukce konceptu se tedy opírala o tři hlavní části: jednak to byl podklad daný úryvkem z Písma, dále duchaplné rozvinutí myšlenky za pomoci lidského intelektu a konečně potvrzení ve výroku některého církevního Otce či jiné duchovní autority. Častěji měl však koncept v řadě dobových žánrů, nejen v kázání, podobu, která souvisela s kazatelskou oblibou metafor a alegorií, touhou po originálním projevu a snahou udržet pozornost posluchače, tedy podobu, která zejména plnila funkci uměleckou. Základem pak byla důmyslná a vtípně vyjádřená myšlenka v různých podobách a s různým zaměřením nebo překvapivý nápad. V českém prostředí trvalo dvacet až třicet let, než si konceptuální postup při tvorbě kázání získal jistou oblibu i v konzervativních vrstvách, avšak určitou část posluchačů a kazatelů neoslovil nikdy.⁷

Velké oblibě se těšily postily, které byly vnímány coby zdroj poučení a způsob duchovní výuky pro dospělé a umělecká nebo snad zábavná složka zde hrála pouze okrajovou roli. Lidovému čtenáři byla postila patrně bližší než komplikovaná struktura konceptuálních kázání. Přesto forma konceptu dávala nadaným autorům široké možnosti uplatnit vlastní nápady a upravit a přizpůsobit texty legend či výklady vzdělávací traktátové literatury. Zhruba od poloviny 60. let 18. století začal být konceptuální přístup považován za přežitek, jeho definitivní zánik zřejmě způsobily proměny české společnosti při rušení klášterů v první polovině 80. let 18. století a v evropském kazatelství se pak už koncept znovu neobjevil.⁸

Někteří čeští autoři, kteří psali v latině a němčině, pracovali s konceptuálními postupy již od konce 60. let 17. století, jazykově česká díla se začala objevovat později. Patrně zde působil mimo jiné vliv toho, že konceptuální přístup k textu byl pro autory poměrně náročný. Přinášel vysoké nároky na fantazii, představivost, schopnost

6 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbůf, aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha, Argo, 2005, s. 28.

7 Tamtéž, s. 27 – 28.

8 Tamtéž, s. 40 - 41.

kombinovat a stačilo málo, aby se text nebo promluva, která měla působit na morálku, proměnila ve výjev vpravdě komický.⁹

1.1 Kazatel v době baroka

Jak již bylo zmíněno výše, konceptuální proud v literární tvorbě proti humanistickému pojetí zdůrazňoval, že antické vzory jsou nedostatečné. Vzhledem k tomu, že originalita získávala čím dál větší význam, projevovala se tato nedostatečnost především v otázkách spojených s ostrovtipem, pointou a překvapivým nápadem. Rétorické figury se staly jen a pouze stavebním materiálem pro celkový systém ostrovtipu, avšak jeho základ tvořila hra s významem, tedy onen koncept.

Pod vlivem nového způsobu myšlení docházelo k nečekanému a vtipnému propojování na první pohled neslučitelných myšlenek. Autoři tak odkrývali shody a vztahy mezi zdánlivě nesourodými věcmi, pracovali s kontrasty, různorodými obrazy, které kombinovali a důraz kladli také na mimoverbální komunikační prostředky. Významnou úlohu hrálo také citové působení na posluchače či čtenáře. Prostředkem obrazných proměn podstatných slov v textu se stával tradiční symbol, myšlenky byly nahrazovány alegoriemi a koncept jich mohl proměnit celé řady a dát jim novou podobu. Především z homiletiky se od 20. let 18. století začala postupně vytrácet exempla, jejichž těžkopádnost a také až příliš snadná možnost užití v textu se najednou stala problémem. Právě homiletika nejvíce vyhovovala konceptu, neboť poskytovala dostatek prostoru pro vyjádření autorovy fantazie.

Konceptuální forma ovšem nebyla jedinou výrazovou možností barokního kazatele. Výsledkem touhy po dramatických a vizuálních efektech se stal popisný naturalismus coby jedna z elementárních možností k probuzení citů u posluchačů. Tato forma spočívala ve vykreslování vzhledu, situace či věci do nejmenších detailů. Jak těch, které posluchače nadchly, tak takových, které jej vyděsily a odpudily. Kazatel se často opíral o velká slova, přehnané výrazy, gestikulaci, někteří dokonce využívali rekvizity, které měly dopomoci patřičné efektivitě příběhu. Triky

9 Týž, „Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žhavý článek pro vyvolání diskuse“, in Česká literatura. Časopis pro literární vědu, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2005, roč. 53, č. 3., s. 316 – 317.

skutečně divadelního rázu. Typickým námětem v repertoáru barokního kazatele byl nástin radostných skutečností, jako štěstí a sláva onoho světa.¹⁰

Také je potřeba zmínit, že při významných příležitostech byla kazateli poměrně často využívána možnost nechat se zastoupit někým, kdo byl schopný připravit kázání vysoké kvality. V průběhu předvelikonočního půstu a v době adventní ve městech se jednalo o běžnou záležitost i vzhledem k tomu, že se v tomto období kázalo denně nebo minimálně třikrát týdně. U příležitosti velkých svátků nebylo ničím výjimečným zvát nějakou významnou osobnost také ke kázání katedrálnímu, do jednotlivých farností nebo na venkov.

Homilie při takovýchto příležitostech získávala na významu mimořádné události a je jasné, že kázat nemohl někdo nepovolaný, osoba kazatele bývala vybírána velmi pečlivě.¹¹

2. Bohumír Hynek Josef Bilovský (1659 – 1725)

Bohumír Hynek Josef Bilovský se narodil roku 1659 ve slezském městě Hlučín. V roce 1677 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova a léta 1689 byl vysvěcen na kněze tohoto řádu, nicméně následujícího roku z řádu vystoupil. V následujících letech, konkrétně od roku 1691 do roku 1694, byl farářem v Choustníku.¹² Po smrti píseckého děkana Schindtelera počátkem roku 1694 rada na jeho místo navrhla arcibiskupovi Bilovského, ačkoli není zřejmé, odkud jej v Písku znali. Arcibiskup návrh 27. dubna téhož roku potvrdil. Bilovský se tedy stal píseckým děkanem a svými výtečnými kazatelskými schopnostmi si získal oblibu velkého množství lidí.¹³

V Písku pak působil do roku 1701. *„Děkan písecký Godfríd Bílovský byl soudním výrokem konsistorním 13. ledna 1701 pro pohoršlivý život a nedbalost*

10 ANDRÉS-GALLEGO, José – MORÁN, Manuel, „Kazatel“, in VILLARI, Rosario (ed.), Barokní člověk a jeho svět, Praha, Vyšehrad, 2004, s. 135.

11 Tamtéž, s. 139 – 140.

12 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 51.

13 SEDLÁČEK, August, Dějiny královského krajského Města Písku nad Otavou. Díl 2. Od zřízení král. úřadu, Písek, Nákladem knihkupectví Fr. Podhajského, 1930, s. 317.

v duchovní správě zbaven *beneficia*.“¹⁴ Dne 9. února vydala konzistoř dekret, který Bilovského přinutil děkanský úřad složit. Následně odešel na Moravu a stal se administrátorem ve Vrahovicích, od roku 1702 byl po šest let farářem v Letovicích a konečně roku 1708 přešel do Velkých Slatěnic, kde působil taktéž jako farář téměř do konce roku 1725. Bilovský zemřel 7. prosince toho roku, ve věku 66 let.¹⁵

Zaměříme-li se na jeho dílo, valnou většinu sbírek kázání a poezie vydal až během působení na Moravě.¹⁶ Jeho tvorba by se dala rozdělit na hagiografickou a homiletickou, přestože striktně tyto oblasti oddělit nelze, někdy se hranice mezi nimi překrývají.

Pokud jde o práce s hagiografickým námětem, tedy takové, které oslavují určitého svätce, patří k nim kázání věnované sv. Ignáci z roku 1695 s názvem *Nový cherubín léta 1491 od Boha všemohúcího stvořený ... to jest Svätý Ignatius z Lojoly* (1695), na který se zaměří tato práce, dále je to kázání o sv. Josefu První a nový farář s. Josef ... anebo *Kázání o s. Josefu*, který je z roku 1696, a tři práce, které se věnují blahoslavenému Janu Sarkandrovi. Jsou to: *Ecclesiasticus Cherub*, *Církevní cherubín anebo ... Jan Sarkander ...* (Brno 1703), *Stella nova ... seu Joannes Sarcander* (Olomouc 1703) a *Zodiacus Sarcandri de Skoczowa ...* (Olomouc 1712).¹⁷

V roce 1713 vydal Bilovský cyklický soubor šesti kázání k oslavě sv. Liboria, který nese název *Siclus (a) sanctuarii anebo Šestka duchovní svätému Liboriovu ... na ořeru položená, to jest Šestero ne tak kázání, jako šestero lidu křesťanského cvičení ...* (Olomouc 1713).¹⁸ Soubor těchto kázání má tedy opět hagiografické jádro. Jeho kázání vyšla v několika knižních souborech především mezi léty 1720 a 1724. Jedná se o soubory *Cantator cygnus ... Hlas duchovní labuť* (Olomouc 1720), *Doctrina christiana ... Křesťanské cvičení* (Olomouc 1721), *Pia quadragesima* (Opava 1721) a *Coelum vivum ... Nebe svätosväté* (Opava 1724).

14 PODLAHA, Antonín. *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX.* Díl I., Praha, Dědictví sv. Prokopa, 1917, s. 345.

15 Tamtéž, s. 319 – 320.

16 SLÁDEK, M. (ed.), *Svět je podvodný verbíř*, s. 52.

17 TICHÁ, Zdeňka, „Bilovský“, in FORST, Vladimír, *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, 1, A-G, Praha, Academia, 1985, s. 234.

18 Tamtéž.

Bilovský ovládal řadu různých homiletických prostředků, byl kazatel pohotový, výmluvný, často ironický až jízlivý, stejně tak i sebeironický, především však byl nadšený, impulsivní a velmi bezprostřední. Tyto dovednosti a vlastnosti také patří k rysům konceptuální homiletiky, jejímž významným představitelem Bohumír Hynek Josef Bilovský byl.¹⁹

3. Ignác z Loyoly a Tovaryšstvo Ježíšovo

Bohumír Bilovský věnoval své kázání oslavě Ignáce z Loyoly a využíval v něm realie z jeho života. Proto se zde zaměříme na osobu tohoto světce, konkrétně na jeho původ, mládí a obrat k víře. Současně zde budou připomenuty počátky Tovaryšstva Ježíšova, které sv. Ignác založil. Tato kapitola vznikla z dostupných titulů k tématu, zejména však čerpala z publikace Ivany Čornejové.²⁰

Inigo López de Loyola, budoucí svatý Ignác, se narodil v roce 1491 v baskické Azpeitii do urozené rodiny, která měla úzké vazby na nejvyšší dvorské kruhy. Jak bylo v dané době a prostředí zvykem, byl Inigo vychováván k tomu, aby z něho vyrostl zdatný rytíř s galantním chováním a vystupováním. K tomu mu měl dopomoci také pobyt v rodině předního kastilského hodnostáře Juana Velásqueze de Cuéllar, kde si měl mimo jiné vštípit dvorské mravy a lásku ke královskému dvoru. Velásquez byl oddaným služebníkem španělského krále Ferdinanda Aragonského a možná byl i díky tomu Inigo Ferdinandovým pážetem. Nicméně po nástupu Karla V. z rodu Habsburků se Velásquezovo postavení značně zhoršilo a když o rok později zemřel, byl jeho rodový majetek zatížen obrovskými dluhy.

Následně se Inigo López de Loyola stal členem osobní stráže Antonia Manriqueho de Lara, vévody z Nájery a navarrského místokrále, po jehož boku začala Inigova válečnická léta. V této době přes Pyreneje vtrhla francouzská vojska, za účelem obnovení starých závazků Navarry vůči Francii. Když došlo k obléhání klíčové pevnosti Pamplona, zastával významné místo v řadách obránců taktéž don Inigo Loyola. Štěstí v boji stálo na straně Francouzů, přesto někteří statečnější z obránců Pamplony bojovali

¹⁹ KOPECKÝ, Milan, Staří slezští kazatelé, Ostrava, Profil, 1970, s. 92 – 93.

²⁰ ČORNEJOVÁ, Ivana, Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha, Mladá fronta, 1995.

dál a odmítali se vzdát, mezi nimi také Loyola. Setrval až do chvíle, kdy byl velmi vážně raněn. 21. května 1521 mu dělová koule roztříštila holenní kost pravé nohy a lehce poranila i druhou nohu. Jeho stav se zdál být téměř beznadějný, přijal svátost umírajících, ale smrt se mu naštěstí vyhnula. První pomoc mu tehdy poskytli sami francouzští obléhatelé pevnosti a k doléčení byl převezen do rodné Loyoly. Přežil, avšak vážné zranění na něm zanechalo trvalé následky, jeho pravá noha zůstala o něco kratší, což mu přinášelo obtíže.

Dlouhé týdny, kdy musel zůstat fyzicky nečinný, trávil Inigo intenzivní četbou. Jako kdysi četl rytířské romány, neméně náruživě se nyní zahloubal do díla Jakuba de Voragine *Legenda aurea*, které zaznamenává skutky významných světců, a do *Života Kristova* od Ludolfa Saského. Později se nechal slyšet, že knihy o svatých přinášely jeho duši klid a už tenkrát zatoužil vykonat velké věci v Božích službách.

Poté, co se uzdravil, se rozhodl splnit předsevzetí, která učinil, když se ocitl na hranici mezi životem a smrtí. Vydal se na pouť do benediktinského kláštera Montserrat poblíž Barcelony, kde vykonal generální zpověď a po probdělé noci před obrazem Matky Boží jí symbolicky předal svůj meč a dýku, oblékl roucho poutníka a putoval do nedalekého městečka Manresy. V Manrese zažil vidění, která nejprve považoval za ďábelská mámení, nicméně při jejich opakování v ně uvěřil a došlo k jeho konverzi. Svůj čas zde věnoval meditacím, četbě a napsal zde první náčrt Duchovních cvičení, který se později stal ústředním spirituálním vodítkem společenství, které založil.

Jeho pouť z Manresy vedla do Benátek, odkud se na lodi dostal do Svaté země, aby tak svou cestu naplnil vytouženým cílem. Roku 1523 dosáhl Jeruzaléma a Božího hrobu a tato zkušenost v něm zanechala natolik silný dojem, že dokonce zvažoval své setrvání v těchto místech, avšak o poutníky nebyla ve Svaté zemi nouze, proto se tedy vydal na cestu lodí zpět přes severní Itálii do Španělska.

Když opustil svůj sen o trvalém pobytu v Jeruzalémě, rozhodl se, že se stane knězem, a tak se ve svých třiatřiceti letech začal věnovat studiu. Nejprve v Barceloně navštěvoval studium generale, následně se zapsal na artistickou fakultu v Alcalá de Henares, kde svůj čas mimo studium vyplňoval spolu s několika přáteli poučováním svých bližních o křesťanské nauce. Odlišovali se oděvem, oblečení v dlouhých hábitech z nejhrubší látky, a mezi jejich posluchači převažovaly ženy. Vzhledem k tomu, že podstatné apoštolské působení bylo církevním soudem povoleno pouze kněžím, dostal se Inigo do inkvizičního vězení, kde strávil 24 dní, a zamířil na univerzitu do

Salamanky, kde však jeho potíže s inkvizicí pokračovaly. Inkvizitoři jej podezírali z přejímání myšlenek Erasma Rotterdamského a Loyola jeho díla podle všeho skutečně znal, a byl tedy opět uvězněn.

Po Salamance chtěl pokračovat ve vzdělávání v Paříži. Jeho prvním působištěm se stala kolej v Montaignu (1528), ale peníze od jednoho z dobrodinců zpronevěřil jeho španělský kolega, musel pak tedy žít z almužen ve Flandrech. V Bruggách se seznámil s filozofem a pedagogem Luisem Vivesem, jehož názory se později nechal inspirovat při skládání plánů na učitelské působení Tovaryšstva Ježíšova. 14. března 1534 získal titul magistra filozofie po tříletém kurzu v koleji sv. Barbory v Rue Valette v Paříži, kde také poznal muže, kteří vytvořili jádro pozdějšího Tovaryšstva. Byli to Petr Faber, Šimon Rodríguez a František Javier, později se k nim připojili Diego Laínez, Alfons Salmerón a student Nicolás Alonso řečený Bobadilla. Ignác se s nimi věnoval exerciciím a všichni se slavnostním stvrzením v kapli Panny Marie na Montmartru (1534) zavázali k dodržování slibu čistoty a chudoby.²¹

Tento slib následně opakovali každý rok 15. srpna. V příštích dvou letech přibylí ke skupině „přátel v Pánu“ další tři členové, Claude Jay, Jean Codure a Paschate Broët, avšak jejich slibů se Ignác neúčastnil kvůli cestě do Španělska v roce 1535, na kterou se vydal, aby se dal zdravotně trochu do pořádku, jelikož pařížské ovzduší nedělalo jeho zdraví příliš dobře. Tato cesta se ovšem stala spíše apoštolskou. Chodil po svém rodném kraji, kde se zdržel tři měsíce, kázal, vyučoval děti katechismu, snažil se o nápravu mravů a stravu si obstarával žebráním, odmítl se stravovat v rodném domě. Podnítil radu města k tomu, aby zakázala žebrotu, a město samo se začalo starat o chudé.

Na počátku ledna 1537 se v Benátkách setkal se svými druhy, ubytovali se ve dvou špitálech a věnovali se péči o nemocné do doby, než skupina s výjimkou Ignáce vyrazila k papeži s žádostí o povolení cesty do Svaté země. Povolení získali a mimo něj také listinu, která povolila kněžské svěcení těm, kteří ještě nebyli kněžími. Kvůli válečné situaci však tohoto roku nevyrazila do Jeruzaléma jediná loď, čehož tedy Ignác se svými druhy využil k tomu, aby se nechal s papežským svolením vysvětit na kněze, avšak svou primiční mši sloužil až o Vánocích 1538 v římském chrámu Santa Maria Maggiore. Poté se rozdělili a v různých městech v severní Itálii se věnovali kazatelství a pastorační činnosti. 13. září 1537 vstoupily Benátky do válečného stavu s Turky po

21 ČORNEJOVÁ, I., *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha, Mladá fronta, 1995, s. 9 – 18.

uzavření spojení s papežem a vidina cesty do Jeruzaléma se tak stala neuskutečnitelnou.

Skupina se tedy rozhodla k návratu do Říma, aby se dala k dispozici papeži. Ještě předtím však přijala společné jméno Tovaryšstvo Ježíšovo, které již obsahovalo program budoucího řádu, ačkoli členové ještě nebyli rozhodnuti, že nový řeholní řád založí. Jejich hlavou měl být navždy Kristus, kterému jedinému chtěli sloužit. Ignác měl cestou do Říma mystické vidění Krista a Boha Otce, který Ježíše žádal o přijetí Ignáce za svého služebníka, což on učinil. Ignác se cítil s Kristem vnitřně propojen a chtěl, aby mu Tovaryšstvo bylo zcela zasvěceno a neslo jeho jméno.

Od března do června 1539 vedl Ignác se svými druhy porady, jejichž výsledkem bylo rozhodnutí o tom, že se chtějí ustavit jako nový církevní řád. Ignác vypracoval formuli Tovaryšstva, papež Pavel III. ji 3. září 1539 ústně schválil a kardinála Ghinucciho pověřil vypracováním papežské buly nebo breve. Neobešlo se to bez těžkostí a celá záležitost se vlekla několik měsíců. Někteří kardinálové považovali za zbytečný zvláštní slib poslušnosti papeži, dalším se zdál každý další řád nadbytečný. Ignác se usilovně modlil, vyhledával vlivné přímluvce, obeslal osobnosti v italských městech, kde již členové Tovaryšstva započali své působení, a nakonec došlo ke kompromisu. Kardinál Guidiccioni, kterému papež celou záležitost předal, udělil souhlas se založením nového řádu pod podmínkou, že nebude mít víc než šedesát profesů.²² Řád byl schválen papežskou bulou *Regimini militantis Ecclesiae* 27. září 1540.

S církevním schválením přišla také potřeba trvalého nejvyššího představeného, v jehož úloze se jednotliví členové Tovaryšstva zatím střídali každý týden, a bylo tedy třeba přikročit k jeho volbě.²³ Společníci nejprve trávili tři dny o samotě modlitbami a přemýšlením. Když se sešli, odevzdali hlasovací lístky a k šesti lístkům přítomných členů byly přiloženy hlasy Františka Xaverského, Rodrigueze a Faberského, kteří nebyli přítomni. Po třech dnech byly lístky odpečetěny. Bobadillův hlas nebyl doručen, Ignác neupřednostnil nikoho, napsal, že dává svůj hlas tomu, koho bude volit většina s výjimkou sebe samého, ostatních osm platných hlasů získal právě Ignác. Ten zprvu

22 Profes, (z lat. *professus*, přiznavší se), kdož po uplynutí noviciátu slavné sliby složí a tak údem řehole čili řádu se stává. Citováno dle: „Profes“, in Rieger, František Ladislav (ed.), *Slovník naučný*, Díl šestý, P – Quousique tandem, Praha, I. L. Kober, 1867, s. 979.

23 KYRALOVÁ, Marie, *Ignác z Loyoly*, Praha, Zvon, 1992, s. 29 – 37.

odmítal a žádal své druhy o nové hlasování, nicméně 13. dubna byl zvolen znovu a znovu se zdráhal. Ještě ten večer se odebral do kláštera františkánů, kde v modlitbě trávil tři dny a následně vykonal generální celoživotní zpověď svatou. Ptal se svého zpovědníka Fra Theodosia, zda musí volbu přijmout, a dostalo se mu odpovědi, že kdyby tak neučinil, odporoval by Duchu svatému. Ignác ale stále nebyl přesvědčen a poprosil svého zpovědníka o prozkoumání celé záležitosti před Bohem. Po dvou dnech mu přišla do domu Astali u kostela La Strada, kde se svými druhy přebýval, odpověď Fra Theodosia, kterou dotyčný potvrdil to, co již Ignácovi řekl. Teprve tehdy Ignác volbu akceptoval a stal se generálním představeným Tovaryšstva Ježíšova.²⁴

„Ústavou“ řádu se staly Constitutiones Societas Iesu (Konstituce), jejichž znění se nezměnilo nejen za trvání starého řádu do roku 1773, ale ani po jeho obnově v roce 1814. Jejich původní podobu zcela respektuje i Tovaryšstvo v současnosti. Jsou mnohem podrobnější než původní formule a v deseti kapitolách jsou souhrnem toho nejpodstatnějšího, čím se měla řídit činnost jezuitů.²⁵ V Čechách začali působit v roce 1556 a jejich nejstarším sídlem zde se stal dominikánský klášter u Sv. Klimenta v Praze.

4. Březnické kázání

Poslední den měsíce července se v jezuitských kolejích po celém světě připomínalo úmrtí zakladatele Tovaryšstva Ježíšova Ignáce z Loyoly. Pro jezuity to byl významný svátek, kdy si připomínali nejen osobu svého zakladatele, ale také celou podstatu zbožnosti, kterou dalo Tovaryšstvo celé katolické Evropě v polovině 16. století. Tento den se tak stával také výjimečnou kazatelskou příležitostí.

V březnické jezuitské koleji tomu nebylo jinak a pro tamní kázání 31. července roku 1695 byl pozván Bohumír Hynek Josef Bilovský, v té době již bývalý člen Tovaryšstva Ježíšova a stávající písecký děkan.²⁶

Při chvále Tovaryšstva Ježíšova prý však padly některé výroky, které byly dosti nešetrné vůči světskému kléru a jiným řeholím, proto obsah kázání projednávala

24 RAVIER, André, Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo, Velehrad, Refugium Velehrad-Roma, 2002, s. 115 – 118.

25 ČORNEJOVÁ, I., Tovaryšstvo Ježíšovo, s. 23.

26 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 50 – 51.

pražská konzistoř. Jednalo se o část, kdy Bilovský pravil, že si o jezuitu u stolů otírají huby více než o ubrousky. Bohumír Bilovský se sice hájil tištěnou verzí kázání, která vyšla ještě před událostí v Březnici, ale podle výpovědí svědků bylo jasné, že se jeho výroky blížily i této tištěné formě. Z toho důvodu začal Bilovský litovat, že kázání vůbec vyšlo tiskem. Dostal od konzistoře za úkol vypracování nového kázání, kterým by po dohodě s rektorem březnické koleje učinil nápravu, a předložit ji ke schválení. Touto cestou vzniklo kázání na den svatého Josefa v roce 1696.²⁷

K události toho dne, kdy pronesl Bohumír Bilovský své kázání, zmiňuje Miloš Sládek ve výboru Svět je podvodný verbíř Sedláčkovy Dějiny města Písku a Riegrův slovních naučným, podle kterých se prý událo zhruba toto: *"Bilovský, vstoupiv v Březnici na kazatelnu, mluvil o zchytralosti, činech a snahách jezovitův a pravil mezi jiným: Bernard zaujal doly, Benedikt pahrbky a Ignác místa. Pak vtrousil do kázání ještě jiné věci, až se jezovitě zardívali. Skončiv svou řeč, sestoupil z kazatelny, ale nešed do zákriští, v rouchu, jak byl, sedl před kostelem na kočárek a jel k Pisingrovi na Čimelice, kdež posnídal. Kázání se pak dlouho v Písku chovalo v knihovně děkanské na památku Bílovského hrdinství."*²⁸

4.1 Obraz cherubína

„Collocavit ante paradisum voluptatis cherubim. Gen. 3 v. 20. Postavil (Pán Bůh) před rájem rozkoše cherubína.“²⁹ Touto větou zahájil Bohumír Hynek Josef Bilovský své kázání na oslavu sv. Ignáce z Loyoly. Relativně krátká věta, z níž se pro Bilovského stalo velice podstatným právě slovo cherubín, které následně prochází celým textem a ovlivňuje jeho výstavbu, a to zcela v duchu konceptuálního kázání.

Než se budeme zabývat Bilovského kázáním, připomeňme nejprve dobové pojetí symbolu cherubína a jeho významový potenciál. Rodrigo Arriaga³⁰ byl toho názoru, že číře duchové bytosti mezi sebou nemají chaotické vztahy, ale tvoří harmonický celek,

27 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 53 – 54.

28 Tamtéž, s. 55.

29 Citováno dle: Tamtéž, s. 69.

30 Rodrigo Arriaga (1592 - 1667) byl profesorem pražské univerzity, člen Tovaryšstva Ježíšova, zabýval se existencí zcela nehmotných bytostí, tedy andělů. Více: WOLF, Václav, Nehmotné bytí podle Rodriga Arriagy, Olomouc, Matice cyrilometodějská, 2011, s. 5 - 6.

čímž formují nebeský stát, Arriagou označovaný pojmy svatá republika či posvátné knížectví. Příslušníky tohoto nebeského knížectví pak uspořádal do devíti hierarchických chórů. Podle této hierarchie se tak člení na tyto skupiny: andělé (angeli), archandělé (archangeli) a knížata (principati) v první skupině, mocnosti (potestates), síly (virtutes) a panstva (dominationes) ve skupině druhé, trůny (throni), cherubové (cherubim) a serafové (seraphim) ve třetí skupině. Toto řazení je vzestupné, z čehož tedy vyplývá, že cherubíni jsou ve skupině hierarchicky nejvyšší. Co se týče základní skupiny, „anděl“ vyjadřuje veškeré čiře duchové bytosti a zároveň ty, které mají v celém andělském prostředí nejnížší postavení z hlediska funkce i osobní dokonalosti, archandělé by se měli vyznačovat vyšší funkcí i osobní dokonalostí a knížata pak úlohou pečovat o státy a nejvyšší státní a církevní představitele. Ohledně druhé skupiny nejsou angelologové zajedno, nicméně částečně se shodují v tom, že andělské mocnosti jsou brány jako inteligenční jsoucná, která rozhodují o záležitostech, které následně provádí čiře duchové bytosti z první skupiny. Andělské síly pečují o jevy přesahující obvyklý přírodní řád, tedy o zázraky a vše, co je s nimi spjato. Panstva jsou pak z pohledu angelologů bytosti představené všem pěti nižším andělským chórům.

Trůny, cherubové a serafové, kteří představují nejvyšší hierarchickou skupinu čiře duchových bytostí, jsou dle teologů trůnními asistenty samého Boha a ve světě nemají žádné poslání. Takovéto rozdělení do devíti druhově odlišných andělských chórů není článkem víry a kupříkladu Tomáš Akvinský zcela popírá specifickou odlišnost andělských bytostí. Oproti tomu Pseudo-Dionysius je toho názoru, že existuje celkem 27 druhů čiře duchových jsoucen, jelikož předpokládá v rámci každého z chórů ještě další druhově rozdílné stupně. Rodrigo Arriaga prý dokonce připouští možnost, že počet andělských bytostí snad převyšuje počet veškerých druhů hmotných jsoucen.³¹

Co se týče užšího významu onoho slůvka „cherubín“, bývá vykládán různě. Kupříkladu v Ottově slovníku naučném mimo jiné stojí, že se jedná o hebrejské slovo neznámého původu, které se ve Starém zákoně vyskytuje pětadesátkrát s tím, že na některých místech je znatelné, jak často se názor na cherubíny měnil. Podle izraelského názoru jsou prý nosiči Boha, zjevujícího se na zemi, přičemž coby stěžejní místo, které

31 Tamtéž, s. 23 – 25.

má tento význam dokládat, je zmíněn Žalm 18,11, který popisuje zjevení Boha v bouři, a právě tady mají být cherubíni představeni jako zosobnění bouřného mračna.³²

Piero Petrosillo v Křesťanství od A do Z uvádí pod heslem „Cherubíni“, že se jedná o slovo původně z babylonského kořene „karibu“, což nese význam „ten, který prosí, blahorečí, přimlouvá se“, později pak v hebrejštině kerubhim. Dále uvádí, že se poprvé objevují u brány ráje, kterou střeží s ohnivými meči v rukou, aby zamezili přístupu Adama a Evy ke stromu života. Coby symbol přítomnosti neviditelného Jahveho nechal Mojžíš na Boží příkaz umístit dva zlaté cherubíny obrácené tvářemi k sobě na archu úmluvy a jako strážci archy byli umístěni též v Šalomounově chrámu. Cherubíni působí spíše v úloze strážců než poslů.³³ V případě cherubína se jedná o tvora, jehož podoba je čtverá, z poloviny lidská, z poloviny zvířecí. Apokalypsa, neboli Zjevení Janovo, tuto představu taktéž převzala a nazývá cherubíny živými bytostmi, které mají za úkol ustavičně pět chválu před Božím trůnem. Na sklonku středověku byli zobrazováni v podobě boubelatých andělíčků, což si oblíbil Michelangelo Buonarroti a další renesanční umělci. Tato představa však s největší pravděpodobností neodpovídá představě cherubína, jakého zmiňuje Bilovský ve svém kázání. Slovník křesťanské kultury dále uvádí, že v přeneseném významu označují slova „cherubín“ či „cherubínský“ bytosti s projevy nebo vlastnostmi, které bývají přisuzovány cherubínům. Tedy ideální, dokonalé, nevinné a krásné.³⁴

Ve Slovníku biblických obrazů a symbolů najdeme, že podle starých orientálních představ ležela oblast působení serafínů a cherubínů kdesi na pomezí mezi božským a démonickým světem, a na znamení tohoto charakteru jsou proto představováni jako okřídlené bytosti. V Egyptě mají jejich postavení částečně bohyně Isis a Nefthys, v podobě hada střeží vstup do podsvětí, v podobě antropomorfní bytosti s křídly chrání mumii v rakvi. Božstvo Karibu ve staré Mezopotámii strážilo bránu a mělo přístup ke svatyni. Asyrské umění vyjadřuje představy o okřídlených lidech s orlími hlavami, které obklopují strom života, a jako hlídače vchodů do chrámů a paláců pak nacházíme okřídlené postavy s tělem napůl býka, napůl lidským.

32 DVOŘÁK, Rudolf, "Cherúb", in Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvanáctý díl, Ch-Sv. Jan, Praha, J. Otto, 1897, s. 154.

33 PETROSILLO, Piero, Křesťanství od A do Z. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 70.

34 LEMASTRE, Nicole a kol., Slovník křesťanské kultury, Praha, Garamond, 2002, s. 127.

Ve Starém zákoně jsou vykresleni taktéž jako bytosti se dvěma tvářemi, jednou lidskou a jednou lví, v úloze strážců cesty ke stromu života.³⁵

Po pokusu o shrnutí vlastností cherubína se vraťme k samému textu kázání. Ještě ke konci úvodní části své promluvy Bilovský zmiňuje, kterak je psáno v první knize Mojžíšově, že „postavil Pán Bůh před rájem rozkoše cherubína a meč plamenný, na obě strany ostrý, aby ostříhal cesty k dřevu života“ (Gen 3,20), a pokračuje tím, že v tomto duchu chce o Ignáci vést celé kázání.³⁶ Ještě jednou tak opakuje a doplňuje úvodní argumentum. Na tomto místě přirovnává Ignáce k cherubínovi římskokatolického ráje, od Boha představeného. Zde tedy nacházíme prvý přenesený význam poslání cherubů coby strážců. Bilovský označuje Ignáce a celé jeho Tovaryšstvo za pravé rameno svaté církve, čímž dává jasně najevo velkou úctu k tomuto světci a směr, kterým svou promluvu povede.

O existenci andělů, archandělů, cherubínů a dalších nebeských bytostí Bilovský naprosto nepochybuje, má pevnou víru a ví, že je Bůh stvořil, jak dokládá odkazy na několik listů Písma svatého.³⁷ Konkrétně na Gen 3,20, Gen 19,22, Gen 19,28 a Tb 5.³⁸ Argumentuje tím, že kdyby andělská stvoření neexistovala, nemohl by Bůh postavit cherubína před bránu ráje, dva andělé by nevešli do Sodomy, a co vzpomíná především, jak by tedy mohli andělé zpívat „Gloria in excelsis Deo“ nad chlévem po Ježíšově narození (Lk 2). Pokládá posluchačům další otázku, zda je mezi nimi Ignác, jestli žádají důkaz toho, že jej mezi nimi mohou spatřit. Kazatel upozorňuje na to, že je Ignáce možné vidět nejen jako anděla nad jesličkami, ale přímo v jesličkách coby cherubína v úloze budoucího spasitele církve a Kristova následovníka. Je tedy zosobněním samého Syna Božího a zároveň jeho služebníkem.

Dále je Ignác zmíněn jako zástupce, doslova řečeno „anjelskému Janovi němý otec Zachariáš.“³⁹ Jak stojí v Bibli, Zachariáš byl němý až do doby, kdy přišel na svět

35 LURKER, Manfred, Slovník biblických obrazů a symbolů, Praha, Vyšehrad, 1999, s. 77 – 78.

36 BILOVSKÝ, Bohumír Hynek Josef, Nový cherubín léta 1491 od Boha všemohúcího stvořený ... to jest Svatý Ignatius z Lojoly“, in SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 70.

37 Tamtéž.

38 Tamtéž, s. 86.

39 Tamtéž, s. 71.

jeho syn a on napsal na tabulku jméno Jan, které se s Alžbětou rozhodli svému dítěti dát.⁴⁰ Ignác své jméno prý sám prozradil, ještě v kolébce.

Následně zmiňuje životní etapu Iniga Loyoly plnou úsilí a cvičení se ve zbrani u dvora katolického krále Ferdinanda. Užívá v tomto kontextu symbolu meče, kterým je Ignác jako cherubín ozbrojen, a teprve onen meč a status silného vojáka z něho činí toho pravého cherubína.⁴¹ Meč může v biblickém významu představovat symbol války či Božího hněvu. Pro nás je zde však důležitý jeho význam coby symbolu dělení, v kontextu s již zmíněným ustanovením cherubínů s ohnivým mečem strážci rajske brány. Je symbolem života a smrti podle toho, kdo a jakým způsobem jej užívá.⁴²

K formování či práci na tom, aby byl Ignác oním velikým cherubínem, dopomohla celá svatá Trojice, avšak nejen ta – po těžkém úrazu při obraně pevnosti Pamplona jej prý uzdravil svatý Petr, Panna Maria ho vycvičila, když se mu dvacetkrát zjevila a skládala knížku Duchovních cvičení. Pokud jde o úlohu svaté Trojice, Bůh utvrdil Ignáce v jeho svatém předsevzetí, které učinil na hranici života a smrti, Ježíš Kristus mu dodal sílu, když jej čtyřicetkrát navštívil, a konečně osvícen byl Duchem svatým, aby tak byl k cíli Bohem Otcem postaven a ráj střežil před nebezpečím v podobě Luthera a Kalvína. Užíval zde tedy ten ostrý a ohnivý meč, v tomto významu svůj Duchem svatým zapálený jazyk, aby horlivě kázal a odporoval kacířským bludům. Sám Bůh dal prý Ignáci a jeho Tovaryšstvu za úkol bojovat za ochranu církve svaté a proti Lutherovi. Celé Tovaryšstvo Ježíšovo je tedy stavěno do úlohy andělského vojska, jelikož díky Božímu vnuknutí se z Ignácovy iniciativy zformovalo a pod jeho vedením bojovalo a plnilo úkol, který mu Pán připravil a svěřil.⁴³

40 Lukáš 1,57–80. Více: Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 2009 [online zdroj], dostupné z <http://www.biblenet.cz/app/bible/passage?passagePath=lukas%201,57-80>, (18. 7. 2013).

41 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 70.

42 LURKER, M., Slovník biblických obrazů a symbolů, s. 142.

43 Tamtéž, s. 70 – 71.

4.2 O reformaci, Martinu Lutherovi a Janu Kalvínovi v kontextu se sv. Ignácem

*"Jestliže církev rozhodla, že černá je bílá, nelze o tom diskutovat."*⁴⁴ Tuto větu prohlašoval sv. Ignác v 16. století, čase reformace a protireformace. Tedy v době, kdy byl za pravověrného pokládán ten, kdo věřil učení církve jako autoritativní pravdě, o které nelze pochybovat. V této kapitole bude připomenuto učení Martina Luthera a Jana Kalvína. Jejich názory je třeba zmínit v souvislosti s částí kázání Nový cherubín, kde jsou oba představitelé reformace nazýváni prokletými hady.

V roce 1517 obnovil papež Lev X. prodej odpustků z důvodu nedostatku peněz. Nabídl tak papežskou moc zkrátit duším čas v očistci pod podmínkou, že hříšník litoval špatných skutků u svaté zpovědi.

Otázkou ohledně platnosti odpustků se začal zabývat augustiniánský mnich a profesor teologie ve Wittenberku Martin Luther, který byl toho názoru, že jistotu spásy si není možné koupit.⁴⁵ Nepovažoval za možné, aby byl člověk spasen dobrými skutky, almužnou ani jinými způsoby, protože jeho přirozenost byla zkažena dědičným hříchem. Ospravedlnění člověk získá pouze prostřednictvím milosti Boží a neochvějnou důvěrou v spásu skrze Kristovu smrt na kříži. Posvěcující milost hříchy nesmyje, pouze přikryje. Tímto Luther popřel platnost církevní tradice a za jediný pramen víry považoval Písmo svaté. De facto prohlašoval, že celý systém církve v čele s papežem, se svátostmi, úředními úkony, kanonickými zákony a odpustky je dílem Satana a je jej potřeba do základů zničit.⁴⁶

Není se proto čemu divit, když Bilovskému přišel v souvislosti s Lutherem na mysl právě obraz hada. Hada, který všechny otrávil jedovatým jablkem. Tovaryšstvo v čele se sv. Ignácem se stavělo a bojovalo za církev, kterou Luther tak odsuzoval a nazýval Satanovým výtvozem. Biblický význam hada je převážně negativní. Je s ním spojována lest jako jeho hlavní vlastnost, jeho rozeklaný jazyk je zrádný a klamně slibuje. Když láká prvního člověka, aby ochutnal zakázané ovoce, slibuje život, avšak

44 MACKENNEY, Richard, Evropa šestnáctého století, Praha, Vyšehrad, 2001, s. 152.

45 Tamtéž, s. 152 – 153.

46 KADLEC, Jaroslav, Přehled českých církevních dějin, 2, Praha, Zvon, 1991, s. 9 – 10.

přináší smrt. Je symbolem temných sil a ztělesněním samotného ďábla. Bývá však také obrazem chytrosti a obnovujícího se života.⁴⁷

Jan Kalvín bývá nazýván druhým z otců protestantské reformy. Jeho rozchod s katolickou církví se datuje podle všeho do roku 1533, kdy se po jistém mystickém zážitku kompromitoval proreformační agitací a následujícího roku musel odejít do exilu. Spojován je především s působením v Ženevě, kde mimo jiné roku 1559 založil akademii pro výchovu pastorů. Jeho učení má blízko k luteránství v přístupu k autoritě Písma, nicméně liší se pojetím církve. Kalvín v Ženevě vytvořil církev s dobrou pevnou organizací, která se udržovala prostřednictvím disciplíny. V jeho pojetí se církev stává jedním z vnějších prostředků, skrze něž Bůh člověka zve a zachovává při Ježíši Kristu. Jednou z Kalvínových zásadních myšlenek se po roce 1552 stala predestinace, kterou v teologii zdůrazňoval.⁴⁸

Podle slov Bilovského hlídá cherubín Ignác také to, aby do ráje nevešli Luther a Kalvín, kteří svým učením otrávil miliony křesťanských duší. Je stavěn do role odvážného ochránce, který se těmto dvěma sám postavil a bojoval s nimi. Objevuje se motiv z antické mytologie, když je zmíněn Herkules, syn boha Dia a známý bájný hrdina, který si ovšem se dvěma církevními reformátory poradit nedokáže.⁴⁹ Tím tedy Bilovský ještě více zdůrazňuje sílu a odvahu Ignáce z Loyoly.

Kazatel pokračuje tím, že před Ignácem byl svět ponořen do temnoty, prázdnoty a neužitečnosti. Nikde nebylo nic. Ať ve městech, u pánů nebo u kněží, ani v lidské mysli, všude jen prázdnota. Dokud onen cherubín nepřišel a nevnesl do temnoty světlo. Jak bylo zmíněno v předchozí části, cherubín se zapáleným ostrým mečem, tedy Ignác, který začal lidem zaníceně kázat, odporoval kacířům a zastával se církve. Také připomínal a radil svatou zповěď, čímž jako nebeský vrátný, tedy nejen jako ochránce, znovu lidem otevřel cestu do ráje. Lidé prý před Ignácovým příchodem byli čerti a teprve svatá zповěď je obrátila zpět.⁵⁰

Zde je však nutné upozornit na to, že ačkoli se řád Tovaryšstva Ježíšova značně podílel na obrodě římské církve a snažil se o zlepšení jejího působení zvláště v době rychle se šířící reformace v průběhu první poloviny 16. století, Loyolovo pojetí

47 LURKER, Manfred, Slovník biblických obrazů a symbolů, Praha, Vyšehrad, 1999, s. 64 – 65.

48 LEMASTRE, N. a kol., Slovník křesťanské kultury, s. 155 – 157.

49 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 72.

50 Tamtéž, s. 73 – 74.

Tovaryšstva bylo pozitivní, nikoli negativní. Sám sebe rozhodně nechtěl stavět do role Antiluthera, více útočil na erasmiánský proud uvnitř římské církve. Byl toho názoru, že obnova katolické církve by neměla spočívat pouze v potírání takzvaného kacírství.⁵¹ Tím měl patrně na mysli represe vůči kacírům stran římské inkvizice, zřízené papežskou bulou Pavla III. Licet ab initio roku 1542. Tresty kacírů stíhaných inkvizicí se pohybovaly v rozmezí od vězení po smrt. Ignác z Loyoly sice vítal a oceňoval existenci inkvizice, ale není možné její činnost spojovat činností jezuitského řádu, program obrození katolické církve by měl podle jeho zakladatele spočívat v něčem jiném.⁵²

5. Bajka o lvu, králi zvířat

Apel na morálku posluchačů. O pravdomluvnosti.

Následně se Bilovský dostal k části kázání, která měla působit na morálku přítomných. Pro tento účel ozvláštnil promluvu zařazením exempla. Exemplum je „*excerptum z jiných literárních žánrů (či po paměti tradovaný příběh), které se osamostatnilo jako svébytný literární žánr, tvořící potenciální součást kázání nebo jiného literárního díla; formou krátkého, k tomu účelu stylisticky upraveného konkrétního příběhu induktivně dokazuje obecnou tezi.*“⁵³ Bývá užíváno jako příklad, výstraha nebo vzor obvykle za účelem moralizování nebo spiritualizace. Jeho cílem v první řadě není dosažení estetického účinku, ale snaha zapůsobit na postoje posluchače či čtenáře.⁵⁴ Jednoho takového exempla užil ve svém kázání také Bilovský, a sice ve formě bajky o lvu.

Zápletka exempla se týkala starého lva, který ležel v tmavé, úzké a hluboké jámě, téměř na smrt nemocen. O stavu svého krále se dověděla tři zvířata, která ho postupně přicházela navštívit. Jako první přišel medvěd, který po projevené účasti lvu na otázku, jak se mu zdá ona jáma, odpověděl popravdě, ve své povaze zcela

51 ČORNEJOVÁ, I., Tovaryšstvo Ježíšovo, s. 24 – 26.

52 HROCH, Miroslav – SKÝBOVÁ, Anna, Králové, kacíři, inkvizitoři, Praha, Československý spisovatel, 1987, s. 107 – 108.

53 SLÁDEK, M., „Exemplum“, in MOCNÁ, D. - PETERKA, J. a kol., Encyklopedie literárních žánrů, s. 183.

54 Tamtéž, s. 183 – 184.

upřímný, že se diví, jak král může být na tak tmavém a páchnoucím místě. Říká se, že pro pravdu se člověk nejvíc zlobí a jinak tomu nebylo ani u lva, který se tolik rozhněval, že medvěda roztrhal na kusy. Dalším byl vlk, který byl předtím svědkem medvědova tragického osudu. Když dostal stejnou otázku jako on, rozhodl se, poučen medvědovým koncem, raději pravdu zakrýt dobrou lží. Jámu a její úchvatnou vůni chválil. Lev nabyl dojmu, že se mu vlk jen posmívá a také jej zabil. Jako poslední přišla liška, která dělala, jako by o ničem nevěděla. Svému králi pak na otázku, která se stala osudnou předchozím dvěma návštěvníkům, odpověděla, že odpovědět bohužel nemůže, protože ji už několik dní trápí rýma. Nerozezná tedy vůni a zápach.⁵⁵

Bilovský vyprávěl tento příběh, když zastával Ignácovu a všeobecně andělskou pravdomluvnost. Uvažuje nad tím, zda vůbec mohou andělé lhát, a vzápětí odpovídá, že to možné není. Anděl není schopen obelhávat ani jiného anděla, ani člověka, proto tedy Ignác kázal a učil jen pravdu. Neohroženě, nebojácně a každého, na rozdíl od některých ustrašených kazatelů, kteří raději stejně jako vlk pravdu zakryjí falešnými lichotkami. Nejen prolhaných vlků, ale také vychytralých lišek se prý mezi kazateli a zpovědníky najde více než dost. Naopak takových, kteří by byli ze srdce upřímní a nebáli se mluvit pravdu, je velmi málo.

Na tomto místě se Bilovský dostává do poměrně zřetelně moralizující roviny a dokazuje své řečnické umění, když do kontextu umně zařazuje onu exemplární bajku. Vždyť právě Ignác učil i své následovníky kázat pravdu a učit ji dál. Tak pravdomluvností dokázali, že Ignác byl pravý cherubín a oni jako pravdomluvní andělé jeho cherubínského Tovaryšstva.⁵⁶

5.1 Pravý cherub, andělské Tovaryšstvo

V návaznosti na závěr předchozí části se tato zaměří na rozšíření úvahy, kterou Bilovský vedl o vlastnostech andělů a cherubínů.

Andělé mají možnost hřešit, otázkou je, jestli mají také možnost nehřešit. Rodrigo Arriaga zastával názor, že anděl nemá dostatečnou sílu, aby byl schopen

55 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 78 – 79.

56 Tamtéž, s. 77 – 79.

zabránit hříchu. Pokud takovou sílu má, je to pouze důsledkem Boží milosti.⁵⁷ Pokud by tedy andělé byli schopni dopustit se hříchu, znamená to, že by byli schopni i lži. V tomto kontextu by tedy teoreticky bylo možné zpochybnit prohlášení Bilovského o naprosté pravdomlupnosti Ignáce a jezuitů. Zároveň by se v souvislosti s Arriagovým názorem nabízela možnost vyložit část Bilovského promluvy tak, že jsou jezuité bezvýhradně pravdomluvní z rozhodnutí a milosti Boha.

V další části kázání se rozvíjí úvaha o tom, jaké vlastnosti má opravdový cherub a andělé. Pravý cherubín je nevinný jako dítě, andělsky čisté. Podle této čistoty bylo založeno Tovaryšstvo a jezuité žijí andělským životem. Vzápětí se Bilovský dovolává Ignáce, aby mu pomohl zázračnou holí, kterou prý užíval proti pekelným hadům namísto planoucího meče, protože se proti nim oběma bouří tělo, bouří se proti duchu a hlasitě připomíná, že andělé a duchové nemají hmotné tělo. Nejedí tedy ani nepijí. Jestliže je tomu tak, jak by mohli být jezuité skutečně anděly, když jedí a pijí.⁵⁸ Nyní bych opět odkázala na Slovník biblických obrazů a symbolů, kde se mimo jiné píše, že ten, kdo jí pouze to, co je pozemské, ten pak sám zemi a smrti propadne. Kdežto toho, který se živí tím, co je nebeské, čeká věčný život.⁵⁹

Bilovský připouští, že duch sice nemá kosti a tělo, nejí a nepije, ale na druhou stranu je také pravda, že duch je schopen vzít na sebe kosti a maso a zdá se jíst a pít. Stejně jako archanděl Rafael, který řekl: Zdálo se vám, že jsem s vámi jedl a pil, ale já pokrmu a nápoje neviditelného požívám. Takový archanděl je také Ignác a stejně jako on, i jeho Tovaryšstvo přijímá neviditelný pokrm, ač se zdá, že jedí a pijí.⁶⁰

5.2 Bilovského výklad duchovního erbu sv. Ignáce I. H. S.

Tato část se vztahuje k v předchozí části zmíněnému "neviditelnému pokrmu". Co je potom ale zač ten neviditelný pokrm? Ignác prý zpravidla svým synům nařizoval tři jídla. Může se to zdát málo, nicméně pro anděly je dost, a to jsou jídla viditelná.

57 WOLF, V., Nehmotné bytí podle Rodriga Arriagy, s. 51.

58 Tamtéž, s. 80.

59 LURKER, M., Slovník biblických obrazů a symbolů, s. 90 – 91.

60 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 80 – 81.

V duchovním erbu Ignáce z Loyoly IHS nalézá Bilovský tři další jídla, andělská a neviditelná.⁶¹

Obyčejně je IHS či JHS zkratka jména Ježíš z řeckého IHSÚS (Iésús). Jezuité tyto iniciály vykládali jako „Jesum Habemus Socium“, což znamená: „Máme Ježíše za druhá.“⁶² Bilovský však nabízí vlastní výklad.

Písmeno I. kazatel interpretuje tak, že se pod ním skrývá první jezuitské jídlo. To, které je ze všech nejsladší, a sice jméno Jesus. Vykládá jej jako nejsladší a nejpříjemnější jméno, které je vlastní jezuitské jídlo, protože od tohoto jména dostali jezuité svůj název. Jméno, které je nade všechna ostatní, ve jménu Ježíše pokleknou bytosti pozemské, nebeské i pekelné. Biskup Bartoloměj Ximenes prý říkal, že Tovaryšstvo Ježíšovo je svaté církve světlo, kterého se démoni bojí, lidé na zemi se mu klaní a nebesa jej uctívají.

Druhý pokrm se podle Bilovského ukrývá pod písmenem H, hostia, jídlo velikých a silných.⁶³ Hostie nese zvláště významný symbolický význam. Je to chléb, který se kněz při mši proměňuje v tělo Kristovo během svátosti eucharistie. Ve starověku výraz „hostia“ označoval zvíře, které bylo obětováno při obřadech.⁶⁴ V katolické církvi je jako obětování vnímána mše, kde se za oběť nabízí Ježíš Kristus.⁶⁵

Bilovský zde upozorňuje na to, že skrze svaté přijímání, tedy přijímání Ježíše, jsou jezuité obraceni v Ježíšovo tělo, nejsou Ježíšovým tovaryštvem jen podle jména. Svatý Ignác, opět označovaný jako nebeský cherubín, andělským chlebem naplnil své Tovaryšstvo tak, že ani pekelné brány to nemohou přemoci. V kázání je zdůrazněno, že

61 Tamtéž, s. 81.

62 LEMASTRE, N. a kol., Slovník křesťanské kultury, s. 130 – 131.

63 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 81.

64 Ke Kristovi má v symbolické souvislosti vztah beránek. Roli zástupné oběti zastával beran, kterého obětoval Abrahám, stejně tak velikonoční beránek, který byl obětí večer před nocí, kdy anděl zabil vše prvorozené Egyptanů. Beránkovou krví byly označeny veřeje dveří Izraelitů, a takto označené domy Hospodin pomínil. V tomto významu byla beránčí krev prostředkem smíření a měla zadržet Boží hněv. Jan Křtitel poznal Ježíše coby opravdového velikonočního beránka, když řekl: „Hle, beránek Boží, který snímá hříchy světa.“ (J 1,29) a Kristus podle všeho sám sebe vnímal jako beránka, když ustanovil eucharistii během hodů velikonočního. Při Poslední večeři se svými učedníky před tím, než byl zrazen a zatčen. Učinil tak slovy: „Vezměte, jezte, toto jest mé tělo ..., pijte všichni, neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.“ (Mt 26,26nn) Věřící tak byli vykoupeni vzácnou krví Kristovou. Více: LURKER, M., Slovník biblických obrazů a symbolů, s. 28 – 29.

65 LEMASTRE, N. a kol., Slovník křesťanské kultury, s. 120.

cherubín ale neukázal a nekrmil sladký andělský chléb jen jezuitům, ale také ostatním křesťanům. Každoročně tisíce křesťanů v české provincii přijímá anděly posílené tělo Kristovo, které jim jezuité štědře podávají.⁶⁶ Znovu je tak sv. Ignác se svým Tovaryšstvem stavěn do role ochránce a pečovatele o řady duší věřících, když jim skrze mši svatou a svátost eucharistie zprostředkovává aktualizování, jinými slovy zpřítomnění obětování Ježíše Krista na kříži a jeho zmrtvýchvstání.

Litera S odkrývá třetí pokrm jezuitů. Bilovský vyzývá posluchače, ať jen klidně pozvou jezuitu ke stolu a budou svědky toho, jak oni sedí, pijí a hodují. Bude to však pouhé zdání, neboť jezuité budou požívat svého třetího z neviditelných jídel, a to moudrosti a umělosti. Sice budou obědovat se svými hostiteli, ale současně s obědem večeřet s králem Františkem, pro nějž byla nejlepší možná večeře moudrá rozprava s učenými lidmi. Svätý Ambrož řekl: Nullus cibus sapientia et scientia dulcior, totiž že není sladšího a líbeznějšího jídla nad umění a moudrost.

Moudrost je Ignáci a jeho druhům a následovníkům vlastní. Vlastní jídlo jejich, kterým krmí sebe samé, jídlo, kterým hladovité hlavy naplňují a ve školách mládeži přežvýkají a ji živí. I mnohé ne zrovna schopné, a to natolik chutně, že to nikdo jiný podobně natož stejně dobře nedokáže. Třetí písmeno Ignácova duchovního erbu tedy značí sapientia et scientia, moudrost a umělost. Bilovský přítomným připomněl schopnosti a velikou moudrost světce a celého řádu. Takovou, kterou byli schopni předávat ostatním lidem s takovou dovedností, že nezáleželo na tom, zda měli tito lidé nějaké nadání a schopnosti, nebo byli neschopní. A těchto moudrých mužů je na celém světě takové množství, že je není možné spočítat. Všichni muži z Tovaryšstva Ježíšova jsou živeni neviditelným pokrmem, který obsahuje erb IHS, tedy Jesu, hostia et scientia. Požívají jména Ježíše, těla Kristova v podobě andělského chleba hostie a moudrosti a roztočivného umění. Jezuitu, který by se snad choval pohoršlivě, neviděl nikdo na žádném místě na světě.⁶⁷

Na tomto staví a také posluchačům říká, že Ignác musí být jistojistě cherubín, a jeho Tovaryšstvo je pak tedy andělské a cherubínské. Svá slova o andělské podstatě Ignáce z Loyoly a jeho řádu skutečně chytře dokládá ještě výčtem několika předních osobností jak církevního, tak politického života a vyjádřením jejich názorů na jezuitu.

66 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 81 – 82.

67 Tamtéž, s. 82 – 83.

Ono potvrzení dále rozvedl tím, že kupříkladu dokonce král Ferdinand II. litoval, že není svobodný jako jeho bratři, jinak by i on vstoupil do řad členů Tovaryšstva Ježíšova. Papež Pavel III., který schválil Tovaryšstvo jakožto nový církevní řád, vyzýval k lásce k Tovaryšstvu, a sice z celého srdce, pro jeho ctnosti a vpravdě andělské dobré skutky, které koná. Také císař Leopold I. si jezuitů jistě vážil tolik, jako Ferdinand II., a bylo tak možné říct, že kdo je nepřítelem Tovaryšstva, ten je též nepřítelem Leopoldovým. On si totiž byl také vědom toho, že je Ignác cherubín, a proto jej obdařil svými milostmi. Úctu k jezuitům měli papežové, císařové i králové, ale Bilovský si kladl otázku, jak to bylo s ministry, s prostým lidem? Protože jezuité byli přeci na každé schůzce, shromáždění a v každé společnosti, ale byli tam také v lásce?

V této chvíli se Bilovský pustil do poměrně ostré kritiky společnosti, když řekl, že sice jsou bratři jezuité na každé schůzce, ale tam je kousají více, než někdy psi kousali královnu Jezabel. Sice jsou u každého stolu, nicméně i tam si mnoho lidí otírá své smradlavé huby o ně daleko více než o ubrousky. Ostřejšími kopími jsou prý proháněni nežli Absolon. V podstatě mluví v tom duchu, že každý dobrý skutek bývá po zásluze potrestán, neboť co je nejhorší, nejčastěji se k jezuitům špatně chovají ti, kterým bylo z jejich strany prokázáno nejvíce dobrého. Ježíš Kristus nařká sobě proti takovým: Tak veliká je zlost tohoto světa, že jezuité proto nenávidějí lidé, že mně rozkoš činějí? Než málo je na tom, nebo v mém božství mám je dobře opatřený.⁶⁸

Tímto způsobem Bilovský upozornil, že jezuité jsou šťastní, protože se jich zastává ten, jehož jméno nesou. Všichni se mohou protivit jezuitům a bojovat proti nim, ale tím bojují jen a pouze proti sobě, protože v nebi budou všichni jezuité. Jako další doklad odkázal na svatého Augustýna, a sice že jako prostřednictvím svátosti křtu bylo dosaženo jména od Krista křesťané, tak všichni v nebi ponesou jméno od Ježíše Ježíšovi nebo jezuité. Tovaryšstvo pochází od samého Boha.

Na tomto místě znovu přichází upozornění, že lidé mohou protestovat proti Ignácovi i proti jezuitům, povstat proti nim, ale neměli by zapomínat na to, co již bylo během kázání několikrát řečeno. Cherubín třímá v ruce meč, o který se neopatrný může pořezat.⁶⁹

68 Tamtéž, s. 83 – 84.

69 Tamtéž, s. 84 – 85.

6. SATIS! jako rámeček kázání

Slovo „satis“, „přestaň“, použil Bilovský nejprve na počátku kázání a před jeho závěrem se k němu opět vrátil. Funguje tak coby jakési symbolické ohraničení, rámeček textu.

Na začátku promluvy zařadil Bilovský ono „satis“, aby podpořil svá slova adresovaná přítomným posluchačům. Všichni dobře věděli, že býval také jedním z nich, po celých třináct let, ale potom z řádu vystoupil. A přesto má teď právě on mluvit o sv. Ignácovi. Snažil se přítomné jezuity upozornit, že je rozhodně chválit nehodlá, aby mu nevěřili, nic zvláštního od něho neočekávali a raději hned při samém začátku jej zapověděli a „satis“ mu dali. Stejně tak přál „satis“ i sobě, přičemž obracel svá slova přímo k velikému patriarchovi a svému otci Ignáci z Loyoly. A sice s tím, že nemá přeci dostatečný rozum, dostatek vtipu, ani natolik nadaný jazyk, aby byl schopen porozumět vysokosti světcova života, obsáhnout svou hlavou jeho zázraky, ani jazyk, který by dokázal kázat něco, co ještě nebylo řečeno a dosvědčeno.⁷⁰ Toto „satis“ tedy Bilovský šikovně použil, aby upoutal náležitou pozornost přítomných, a ovšem také podtrhl respekt, který vůči Ignáci z Loyoly měl, zároveň poměrně duchaplně využil to, že byl bývalým jezuitou a někteří přítomní na něho kvůli tomu jistě hleděli s nedůvěrou.

Jak již bylo zmíněno, po promluvě na oslavu a vyzdvihnutí velikosti sv. Ignáce, téměř před jejím závěrem, užil tohoto slova ještě jednou. Tentokrát je však symbolicky přiřkl samotnému světci. „Satis“ dal cherubín Ignác svým ostrým plamenným mečem, aby tak protnul a ukončil kázání, které Bilovský pronášel. Ten oznámil, že poslušně kázání uzavírá a k Ignácovi jako nejslavnějšímu cherubínovi se utíká. Tak jako se cherubín vykládá slovem „igneus“, „ohnivý“, tak je Ignác celý ohnivý podle svého jména. Ignác je celý cherubínský, anděl s plamenným mečem představený svaté církvi.⁷¹ Svatý „*Ignatius de Loyola, o ignis a Deo illatus, ohýnek na svět přinesený*“⁷².

Na tomto místě Bilovský zařazuje výzvu světci, aby stál a strážil v nebezpečné časy před bránou do ráje. S důrazem na aktuální dobovou situaci, kdy se znovu objevilo hrozivé nebezpečí v podobě Turka.

70 Tamtéž, s. 69.

71 Tamtéž, s. 85.

72 Citováno dle: Tamtéž.

7. Turecké nebezpečí

Tato kapitola představí obraz Turka v očích lidu i v oficiálním pojetí církve. Pro lepší orientaci v této problematice zde bude zmíněn také historický kontext i Lutherův názor na osmanskou agresi a souvislosti Turka a Luthera v Bilovského kázání. Turci byli v očích církve v první řadě duchovními nepřáteli, a proto k nim musela zaujímat stanovisko především z hlediska věrouky a Písma. Nestačilo jen přesvědčovat a podněcovat k boji proti agresorovi, z jehož strany přicházela hrozba rozvrácení mocenské struktury v Evropě. Již od poloviny 15. století byly horlivě celebrovány mše proti ctitelům Mohameda a byly snahy zařadit jejich expanzi do církevních dějin. Během druhé poloviny 15. století se objevil pohled na Turka jakožto na Antikrista a bylo potřeba najít duchovní příčiny osmanských výbojů. V náboženském pojetí byl Turek především chápán jako úhlavní nepřítel všech křesťanů, vyslanec ďábla, který měl v úmyslu vykořenit jméno Ježíše Krista.

Náboženská kázání a napomenutí se daleko více než vojensko-politické texty obracela na veřejnost bez rozdílu stavu. Obojí texty existovaly v poměrné symbióze a občas došlo k tomu, že se setkaly v rámci jakéhosi smíšeného napomenutí v jednom textu. Formálně se politické a náboženské propagační tisky nikterak výrazně nelišily.

V souvislosti s náboženskou představou Turka zde je zapotřebí opět zmínit jméno Martin Luther. Lutherovy postupem času se vyvíjející názory do značné míry ovlivnily dobový obraz Turka v očích protestantů. Kromě jiného také v českých zemích, k čemuž do značné míry přispěla také ohromná publicita jeho spisů psaných v němčině. Martin Luther zaujímal již zpočátku svého boje proti papežství poměrně odevzdaný až téměř poráženecký postoj. Pojetí Turka jakožto Boží metly, která měla z Hospodinovy vůle trestat křesťany za narůstající hříchy mezi nimi, domýšlel do důsledku. Turek je ďáblovým vyslancem, kterého ale na křesťany vzbudil sám Bůh. Luther byl toho názoru, že proti Turkovi jako nástroji samého Boha není možné bojovat, ale je nutné jej buďto trpně tolerovat, nebo se jej pokoušet odvracet prostřednictvím pokání. Kromě toho Luther tvrdil, že stejným Antikristem jako Turek je také papež. Oba označoval za tyrany a rovnocenné přísluhovače samého ďábla. Neviděl zásadní rozdíl mezi žitím pod mocí papežskou a mocí Osmanů. Současně dokonce obvinil kurii, že se tajně spolčila s Portou, se kterou ve skutečnosti nechtěla bojovat a jen ji využívala coby záminku k vymámení peněz z Německa. Tímto de facto nařkl papežence, že právě oni jsou viníci

porážky u Moháče. Tyto názory shrnul do spisu *O válce proti Turkům*, který sepsal v roce 1528 a tiskem vydal roku 1529.

Katolíci byli Lutherovými názory pochopitelně pohoršeni. Někteří katoličtí autoři svalovali odpovědnost za osmanské úspěchy na protestanty a Luthera dokonce nazývali synem Satanovým. Wittenberský reformátor určitým způsobem přehodnotil své názory na válku s Turky po úspěšně odvrácené hrozbě osmanské okupace Vídně v roce 1529. Začal oddělovat válku duchovní a světskou. Z duchovního hlediska stále nepřipouštěl vedení války proti Turkům, ale ze světského souhlasil s nutnou obranou vlasti, statků, žen a dětí, obzvláště v případě, že ji vedou vrchnosti určené Hospodinem.⁷³

Pro lepší představu toho, proč Bilovský varuje před tureckým nebezpečím a prosí o pomoc sv. Ignáce, je zapotřebí stručně připomenout dějinné souvislosti. Na hranicích s osmanskou říší, které byly vzdáleny zhruba stovku kilometrů od Vídně za úzkým pruhem území v Uhrách, kde se ještě udržovalo poslední zbývající křesťanské území, byla situace až na drobnější incidenty a pohraniční nájezdy poměrně klidná. To se ovšem změnilo na konci padesátých let 17. století, kdy se v Sedmihradsku a turecké říši Küprülüovců obnovila aktivita, jejímž následkem byla turecká válka, která však trvala jen krátce mezi léty 1663 a 1664 a po porážce Turků byla ukončena mírem ve Vasváru. Vážné nebezpečí z turecké strany ohrozilo říši Habsburků v roce 1683. Celou habsburskou strukturou tehdy značně otřásl velký útok osmanských Turků, v jejichž čele stál Kara Mustafa. Tehdy došlo k obléhání Vídně, které se podařilo prolomit díky armádě pod velením lotrinského vévody a polského krále Jana III. Sobieskiho. Toto vítězství umožnilo rozsáhlé zpětné dobývání Uher pod osmanskou vládou Svatou ligou Rakouska, Polska a Benátek. Výrazným mezníkem v boji Habsburků s Turky byl sice Karlovičský mír uzavřený v roce 1699, avšak tím jejich boj neskončil.⁷⁴ Není se proto čemu divit, když Bilovský v roce 1695 upozorňuje na turecké nebezpečí. Toto varování bylo vzhledem k aktuální situaci v dané době rozhodně namístě.

Jedním z nejrozšířenějších obrazů Turka byla ukrutnost coby jeden ze základních rysů povahy příslušníka tohoto národa. Svou ukrutnost podle dobových představ směřovali na ubohé křesťany, poháněni touhou po prolévání křesťanské krve. Dějiny osmanské expanze s sebou nesly doklady o turecké krutosti v popravách

73 RATAJ, Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha, Scriptorium, 2002, s. 164 – 166.

74 MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*, Praha, Vyšehrad, 2002, s. 385 – 386.

i mučení poražených panovníků, hanobení těl mrtvých a masakrování pozůstalých rodin. Příběh likvidace rodiny posledního vládce z dynastie Palaiologovců, která se stala součástí slavnostní hostiny, byl z historické literatury přejímán do kázání a napomenutí. Nábožensky orientovaná naučná díla a texty propagandy viděla všechny osmanské vládce jako kruté tyrany bez rozdílu.⁷⁵

Bilovský používá v souvislosti s Turkem obraz jedovatého hada, stejně jako činil, když hovořil o reformaci a Lutherovi. Hovoří o vojenském ohni, který však nemůže nikterak uškodit, jestliže proti němu svým cherubínským ohněm zasáhne Ignác. Oheň má v tomto kontextu opět symbolický význam, jak božský, tak démonický.⁷⁶

Ve Starém zákoně je oheň oblíbeným prostředkem znázornění Božího působení a jeho síla se přenáší také na ty, kteří Bohu slouží. Naopak hrozivý význam získává jako symbol Božího hněvu, který není možné uhasit, což se ukazuje také na příkladu cherubínů s ohnivými meči před vchodem do ráje, které tam Bůh postavil po prvotním hříchu Adama a Evy. Oheň je také symbolem zkoušky a očisty, a to především v Novém zákoně, kde má velmi často funkci metafory. Může se ovšem také symbolem Boží lásky, která vyzařuje z Kristova srdce. V tomto významu jej Bilovský užil při závěrečné výzvě a modlitbě.⁷⁷

Kazatel v této části kázání zřetelně podtrhuje význam katolictví, které ztělesňuje sv. Ignác a které nemůže ďábelský vyslanec Turek přemoci. Turkovi, který je znamením zkázy, dává jméno Cerberus, čímž tedy znovu používá obraz z antické mytologie.⁷⁸ Zatímco cherubín střeží bránu do ráje, strašlivý tříhlavý pes Cerberus hlídá před vchodem do podsvětí. Bilovský znovu směřoval výzvu k Ignácovi, aby zapálil srdce ke skutečnému pokání a stálému Boha milování.

75 RATAJ, T., České země ve stínu půlměsíce, s. 262 – 263.

76 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 85.

77 LURKER, M., Slovník biblických obrazů a symbolů, s. 170 – 171.

78 SLÁDEK, M. (ed.), Svět je podvodný verbíř, s. 85.

8. Závěrečné kazatelovo shrnutí

Výzva k lásce k Bohu a modlitba.

Jako svatý Ignác z Loyoly zavíral své křesťanské cvičení, tak činí i Bilovský a vyzývá lidi, aby milovali Boha podle příkladu cherubína Ignáce. Na závěr doplňuje výzvu připomenutím slov svatého Tomáše, podle kterého kdo nemiluje Boha jako svého Boha nebo Pána, ať ho miluje alespoň jako něco svého. Každý je přeci schopen milovat to, co je jeho, ale že někdo není schopen lásky ke svému Bohu, který je více jeho, nežli on sám je svůj? Není snad Bůh hoden toho, aby byl milován takovým nevděčným stvořením?

Na závěr kazatel apeluje na posluchače, aby Boha jako Ignác milovali, stejně tak Ježíše Krista a alespoň ráno, v poledne a večer volají zapáleným srdcem modlitbu, skrze kterou naposledy připomíná andělskou podstatu svatého Ignáce, k jehož chvále pronášel své kázání a skrze lásku k Ježíši bude Ignác chován v úctě a jako on budou všichni od lásky cherubínové, tedy láskou ke Kristu a Hospodinu dovedeni do ráje.⁷⁹

⁷⁹ Tamtéž, s. 85 – 86.

Závěr

Cílem této práce byla interpretace konceptuálního kázání Bohumíra Hynka Josefa Bilovského s názvem Nový cherubín léta 1491 od Boha všemohúcího stvořený ... to jest Svätý Ignatius z Lojoly (1695). Zaměřili jsme se především na obrazná pojmenování, která tento kazatel použil, v souvislosti s osobou sv. Ignáce z Loyoly, jehož památce bylo kázání věnováno, a jeho výrazně protireformační zaměření.

Pro Bilovského se stala významnou jediná biblická věta. Jde o biblický citát z První knihy Mojžíšovy (Gen 3,20), z něhož si kazatel vybral pouze jediné slovo "cherubín", které pak prochází celou promluvou a podílí se na její textové výstavbě. Pro kompoziční účely kázání užil Bilovský také slovo „satis“, „přestaň“. Toto slovo má symbolickou hodnotu v rámci členění textu, protože pomyslně ohraničuje úvod a závěr kázání a zároveň je propojuje, ale také ve způsobu a kontextu, ve kterém jej kazatel použil. Poprvé v lehce provokativním úvodu, když bylo směřováno k přítomným, podruhé v závěru, kdy jej adresoval přímo cherubínovi Ignáci, aby svým mečem protnul jeho kázání.

Cherubínem, v rámci hierarchie andělských vztahů jedním z nejvýše postavených, se v rámci kázání stal právě sv. Ignác. V úloze strážce a vojáka, který bojuje spolu s celým andělským Tovarýštvem za pravdu, víru a katolickou církev, ozbrojen ohnivým mečem. Tento symbol Bilovský užil v přeneseném významu, když jej obrazně přisoudil Ignácově jazyku, který používal při plamenném kázání na obranu katolické církve.

Kazatel si dovedně poradil s částí promluvy, která má působit na morálku posluchačů, když včlenil exemplum o lvu, medvědovi, vlku a lišce. Poukázal zde na skutečnost, že pravdomluvných medvědů je velmi málo, protože strach a vychytralost u lidí převažují. Opět zde tak poukazoval na cenné vlastnosti sv. Ignáce a Tovarýštva Ježíšova, které srovnával s vlastnostmi andělů. Andělský a vůbec cherubínský význam Ignáce z Loyoly podpořil také zamyšlením nad jeho duchovním erbem, který vyložil jako souhrn tří andělských pokrmů. Ježíš, hostie a moudrost, což se tak opět v Bilovského pojetí stalo obrazem toho, co vystihuje podstatu celého Tovarýštva Ježíšova a jeho zakladatele.

V podstatě je možné říci, že celková obraznost kázání má souvislost s rajskou zahradou. Je zde onen obraz cherubína, který chrání vstup ke stromu života. Dále jsou

zde symboly ohně a meče, což jsou symboly, které Bilovský nejprve zřetelně dává do kontextu katolictví, jako jediné pravé víry. Zároveň se ale objevuje symbol hada, který ponoukal Evu v zahradě Eden, aby ochutnala ze stromu poznání, a tím jablkem, které od něho přijala, jí uškodil. Obraz hada, který jablkem otrávil tisíce duší, přiřkl kazatel nejprve Martinu Lutherovi a Janu Kalvínovi, v závěru kázání také Turkovi. Turecké nebezpečí vzhledem k aktuální dobové situaci moudře vzpomněl jako varování, které spojil s prosbou ke světcům. V závěru tuto prosbu o zastání před nepřítelem spojil ještě s prosbou o zapálení srdcí k pokání a lásce k Bohu. S tím zároveň vyzval přítomné, aby Boha a Ježíše Krista milovali tak, jako onen cherubín, o kterém jim po celou dobu kázal.

Prostřednictvím symbolického významu nebezpečného hada tedy staví Bilovský Martina Luthera na roveň Turkovi. V obou případech se sice jasně jedná o symboly nekatolictví, avšak Martin Luther byl svými reformními názory nepřítelem katolické církvi, kdežto turecké nebezpečí se týkalo všech bez rozdílu. V tomto směru se zdá být Bilovský poněkud útočnější, v porovnání s Ignácem z Loyoly, k jehož uctění káže. "*Jak dokládají spolehliví znalci Ignácova díla, o Martinu Lutherovi se výslovně zmínil pouze jednou.*"⁸⁰ V kontextu s Turkem Bilovský opět použil symbol ohně a meče, tentokrát však v protikladném významu, ve významu škody a nebezpečí pro lid a katolickou církev.

Zde se nám ukazuje, kterak může jedno slovo vyjadřovat mnohoznačnou symboliku. Na jedné straně meč coby jazyk, který zapáleně káže a obrací člověka k Bohu, v kontrastu s ním meč, který lidi a církve ohrožuje. Oheň, který v kontextu s katolictvím zažehne v srdci lásku k Bohu, proti tomu oheň, který je znamením ničení a zmaru. Nejen v souvislosti s tématem této práce se dá říci, že vše záleží na kreativitě kazatele, který slova užívá. Jak obratně dokáže slovo coby symbol zapracovat do své promluvy, aby posluchače na něco upozornil, v něčem ujistil, před něčím varoval, pro něco káral nebo naopak povzbuzoval.

Možná by bylo možné na tomto místě, v samém závěru, užít též symboliky a říci, že Bohumír Hynek Josef Bilovský měl bezpochyby jazyk ostrý jako meč a kázal zapáleně, snad stejně jako Ignác z Loyoly, jemuž přisuzoval vlastnosti cherubína, a jehož památce své kázání věnoval.

80 Citováno dle: ČORNEJOVÁ, I., *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 26.

Seznam použité literatury

Primární zdroje

SLÁDEK, Miloš, Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha, Argo, 2005, 445 s.

Sekundární zdroje

Česká literatura. Časopis pro literární vědu, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2005, roč. 53, č. 3.

ČORNEJOVÁ, Ivana, Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha, Mladá fronta, 1995, 245 s.

FORST, Vladimír, Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1, A-G, Praha, Academia, 1985, 900 s.

HROCH, Miroslav - SKÝBOVÁ, Anna, Králové, kacíři, inkvizitoři, Praha, Československý spisovatel, 1987, 325 s.

KADLEC, Jaroslav, Přehled českých církevních dějin. 2, Praha, Zvon, 1991, 281 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos, Dílo Jana Amose Komenského, 4, Zpráva a naučení o kazatelství, O poezii české; Dionysii Catonis Disticha moralia; Příklad Distichů; Žalmy; Nové písně některé; Žehnání kněze Jana Cyrilla; Písnička ku pohřbu Pavla Fabricia; Veršované modlitby z přídavek k Praxis pietatis .. , Praha, Academia, 1983, 442 s.

KOPECKÝ, Milan, Staří slezští kazatelé, Ostrava, Profil, 1970, 183 s.

KYRALOVÁ, Marie, Ignác z Loyoly, Praha, Zvon, 1992, 147 s.

LEMASTRE, Nicole a kol., Slovník křesťanské kultury, Praha, Garamond, 2002, 446 s.

LURKER, Manfred, Slovník biblických obrazů a symbolů, Praha, Vyšehrad, 1999, 365 s.

- MACKENNEY, Richard, Evropa šestnáctého století, Praha, Vyšehrad, 2001, 395 s.
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef a kol., Encyklopedie literárních žánrů, Praha; Litomyšl, Paseka, 2004, 699 s.
- MUNCK, Thomas, Evropa sedmnáctého století 1598-1700, Praha, Vyšehrad, 2002, 468 s.
- Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvanáctý díl, Ch-Sv. Jan, Praha, J. Otto, 1897, 1072 s.
- PETROSILLO, Piero, Křesťanství od A do Z, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1998, 239 s.
- PODLAHA, Antonín. Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Díl I., Praha, Dědictví sv. Prokopa, 1917, 569 s.
- RATAJ, Tomáš, České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí, Praha, Scriptorium, 2002, 423 s.
- RAVIER, André, Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo, Velehrad, Refugium Velehrad-Roma, 2002, 543 s.
- RIEGER, František Ladislav (ed.), Slovník naučný. Díl šestý, P - Quouisque tandem. Praha, I. L. Kober, 1867, 1171 s.
- SEDLÁČEK, August, Dějiny královského krajského Města Písku nad Otavou. Díl 2. Od zřízení král. úřadu, Písek, Nákladem knihkupectví Fr. Podhajského, 1930, 628 s.
- ŠKARKA, Antonín, Půl tisíciletí českého písennictví, Praha, Odeon, 1986, 502 s.
- VILLARI, Rosario (ed.), Barokní člověk a jeho svět, Praha, Vyšehrad, 2004, 326 s.
- WOLF, Václav, Nehmotné bytí podle Rodriga Arriagy, Olomouc, Matice cyrilometodějská, 2011, 140 s.

Online zdroje

Lukáš 1,57–80, in Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 2009, online, dostupné z <http://www.biblenet.cz/app/bible/passage?passagePath.path=lukas%201,57-80> (18. 7. 2013).